

ચર્ચા ૦૧

[રાગ પટમંજરી]

સિદ્ધ : લુઈ પાદ

કાઆ તરુબર પાંચ બી ડાલ,
ચંચલ ચિત્ત પૈઠો કાલ!
દ્રિઢ કરિયા મહાસુખ પરિમાના!
લુઈ ભણઈ ગુરુ પૂછ્યા જાન.!.....ધ્રુવ પદ
સાલ સમાહિઆ કાહિ કરિઆઈ,
સુખે દુઃખે તે નિચિત મરી આઈ!
એદી એ ચંદ્રિકા બાંધ કરનાક પાટેર આસ,
શૂન્ન પાખ ભીડી લાહુરે પાસ!
ભણઈ લુઈ અમહે જહાને દીઠા,
ધમણ કમણ બેણી પાંડી બેઈઠા!

શબ્દાર્થ :

તરુબર : વૃક્ષ, પૈઠો : પ્રવેશ્યો, દ્રિઢ : દઢ, પરિમાના : જાણ્યું, ભણઈ :
કહે છે, જાન : જાણ, નિચિત : નિશ્ચિત, લાહુ : લાવો, પાસ : પાસે, સાલ
સમાહિઆ : ધ્યાન સાધના, જહાન : ધ્યાન, ધમણ કમણ : શ્વાસ-ઉચ્છ્વાસ,
બેણી : બંને, પાંડી : પાલખ.

અનુવાદ :

દેહ એક સુંદર વૃક્ષ છે. તેને પાંચ જ ડાળ છે.
ફક્ત ચંચળ ચિત્તમાં જ કાળ પ્રવેશી શકે છે.
તે મહાસુખને પામી દ્રઢ બનો.
લુઈ કહે છે, ગુરુને પૂછીને જાણો!.....ધ્રુવ
ધ્યાન, સાધના શા માટે કરવી?

દુઃખ કે સુખમાં બધાએ નિશ્ચિત રીતે મરવાનું તો છે જ.
 લયના બંધનને અને સુવ્યવસ્થિત થવાની ઈચ્છાને ટાળવી.
 શૂન્યતાની પાંખ પર સવાર થઈ, તેને અમારી પાસે લાવો!
 લુઈ કહે છે મેં તેમને ધ્યાનમાં જોયા છે.
 તે શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસની પાલખ પર બેઠા છે.

સમજૂતી :

અહીં દેહને પાંચ ડાળવાળું વૃક્ષ કહ્યું. આ પાંચ ડાળ પર કાળ બેસતો નથી, પરંતુ તે ડાળને ધારણ કરનાર થડ પર કાળ બેસે છે. જો તે થડ ચંચળ રહે તો જ કાળ અહીં પ્રવેશી શકે. આપણે ડાળ પર પંખીઓ બેસે, ફળને વેડે, તેની ચિંતા કરીએ છીએ. થડરૂપી મન પર કંઈ બેસે તે જોતા નથી. તેની ચંચળતા પણ દૂર કરતા નથી. ડાળ જેવો ઈન્દ્રિયોનો સ્વભાવ છે, તે ચંચળ જ રહે, સ્થિર થવાનું છે, તે મનરૂપી થડને થવાનું છે. તેની અસ્થિરતા ભયાવહ છે.

તેને દ્રઢ કરવા શું કરવું? મહાસુખ પામી તેને દ્રઢ કરવું. ફક્ત સુખ, મનને દ્રઢ કરી શકતું નથી કે ફક્ત દુઃખ પણ મનને ચંચળ કરી શકતું નથી. તેને દ્રઢ કરવા માટે ‘મહાસુખ’ પામવું ખૂબ જરૂરી છે. તે મહાસુખ કઈ રીતે મળે? જાતકના મનમાં આ પ્રશ્ન ઉઠશે, તે લુઈ પાદને જાણ લતી, તેથી તે કહે છે સદ્ગુને તે પૂછ! આમ, જાતકને સત્ય જાણવા માટે સજ્જ કરવામાં આવે છે.

જાતક સામો પરિપ્રશ્ન પૂછે છે, આ બધી ધ્યાન સાધના શા માટે કરવી? દુઃખમાં દુઃખી થઈને કે સુખમાં સુખ ભોગવીને અંતે મૃત્યુ જ પામવાનું છે, તે તો નક્કી છે!

આ લય અને સુગમ્ય થવાની ઈચ્છા ટાળવી. શૂન્યતાની પાંખોના આધારે જ તે મહાસુખને ઘરે લાવવું.

લુઈ કહે છે, ‘મેં ધ્યાનમાં તેનું દર્શન કર્યું, તે શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસના પાલખ પર બેઠા છે!’

આ રીતે ઈન્દ્રિયરૂપ ડાળડાખળા નહીં, મનરૂપી થડને સ્થિર કરવું. આભમાં રહેલી બાહ્ય સુગમતા કે લય નહીં પણ શૂન્યતાના આધારે મહાસુખ પામવું. પ્રાણાયામની મહત્તા દર્શાવવા શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસને પાલખ કહી. તેના પર

મહાસુખને બેઠેલ દર્શાવ્યું છે. તે બે સ્થાન પર બેઠેલ છે. અર્થાત સ્વચંચળ છે. જો બંને, સ્થાન- પાલખ- સરખી ઊંચાઈ પર ન હોય તો મહાસુખ સ્થિર નહીં બેસી શકે. જો બંને પાલખ - સમ પર- જોડાજોડ હોય તો મહાસુખ સ્થિર બેસી શકે. જે દિવસે પાલખ સમ પર, જોડાજોડ નહીં હોય તો તેના વિવર્તન, હલનચલનથી મહાસુખને (ચીપટી આવશે) માટે મહત્ત્વ ધમણ-કમણ (પ્રાણાયામ)નું છે.

ચર્ચા ૦૨

[રાગ : ગબડા]

સિદ્ધ : કુક્કુરિ પાદ

દુલિ દુરિ પિતા ધરણા ન જાઈ,
રુખેર તેન્તાલિ કુમ્ભીરે ખાઈ!
આંગણા ઘરપણા સુન ભો, બિઆતી!
કાનેત ચોરે નિલ અધરાતી.....ધ્રુવ
સુસરા નીદ ગેલ બહુડી જાગા,
કાનેત ચોરે નિલ કા ગઈ માગ્ગા!
દિબસઈ બહુડી કાઉ ડરે ભાગા,
રાતી ભઈલે કામરુ જાગા!
અઈસન ચાર્ય કુકુરિપા ગાઈડા,
કોડી માજહે અકું હિનહિ સમાઈડા!

શબ્દાર્થ :

દુલિ : કાચબા, દુરિ : દૂધ, પિતા : બકડિયું, ધરણા : ભરવું, રુખેર તેન્તાલિ : આંબલીનું વૃક્ષ, કુમ્ભી : મગર, બિઆતી : વિદુષી, કાનેત : કર્ણકૂલ, અધરાતી : મધ્ય રાત્રે, બહુડી : પુત્રવધુ, માગ્ગા : ભાગ્યો, કાઉ : કાગડો, કામરુ : કામદેશ, અઈસન : આવી, ચાર્ય : ચર્ચા, કોડી : કરોડ, માજહે : વચ્ચે, અકું : એક, હિનહિ : માત્ર, સમાઈડા : સમજશે.

અનુવાદ :

ભાઈ, કાચબીના દૂધના બકડિયા ન ભરી શકાય.
મગર આખી આંબલી ખાઈ ગયા.
હે વિદુષી! સાંભળ! ઘરના વાડામાંથી અધરાતે ચોર કાનનું બૂટિયું લઈ ગયા!
સસરો તો સૂતો હતો.

પણ વહુ તો જાગતી હતી!
 ચોર કાનનું કુંડળ ચોરી લઈ ગયો છે,
 તે ક્યાં ગયો તે કોને પૂછવું?
 દિવસના સમયે તો વહુ કાગડાથી ડરે છે
 અને રાત પડે છે તો કામરૂ દેશમાં ભાગી જાય છે!
 આવી ચર્ચા કુકુરિપા? એ ગાઈ છે.
 જે કરોડો લોકોમાંથી એક પણને નહીં સમજાય.

સમજૂતી :

સંસારમાં રહી રહી, સંસારના બધા જ ક્ષણિક ભોગ ભોગવતા ભોગવતા, બોધિ સત્ત્વને પામવાની મથામણ તે શું છે?

કાચબીના દૂધના બકડિયા ભરવા, મગરનું આંબલી ખાઈ જવું, ઘરના ફળિયામાંથી કાનનું બૂટિયું ચોરાઈ જવું, તે સમયે વહુનું જાગતા હોવું, દિવસના કાળા કાગડાથી ડરવું અને કાળી ડીબાંગ રાત્રિમાં વહુનું કામરૂદેશમાં ચાલ્યું જવું, તેના જેવી ઘટનાઓ છે! કરોડોમાંથી એક જ વ્યક્તિ આ નિર્રથક મથામણને સમજી, સ્થૂળ ભોગો છોડી, મહાસુખને પામવા માટે મથે છે.

ચર્ચા ૦૩

[રાગ : ગબડા]

સિદ્ધ : બિરુપા પાદ

એક સે સુનદિરી દુઈ ઘરે સાંધા,
ચીન્ન બાકલા બારુણી બાંધા!
સહજે થીર કરી બારુણી સાંધે,
જે અજરામર હોઈ દ્રિઢ કાંધે.!.....ધ્રુવ
દસમી દુઅરાત ચિહ્ન દેખઈયા,
આઈલા ગરાહક અપણે બહિયા!
ચૌષઠી ઘડીએ દેત પસારી,
પૈઈઠેલ ગરાહક નાહિ નિસારા.
એક ઘડુલિ સરુંઈ નાલ,
ભણતિ બિરુઆ ચિર કરી ચાલ!

શબ્દાર્થ :

સુનદિરી : સાકી, સુંદરી, સાંધા : સાધ્યું, કબજો લીધો, બાકલા : વલ્કલ,
બારુણી : એક પ્રકારનો શરાબ, બાંધા : બાંધ્યો, થીર : સ્થિર, સાંધે : પીરસે,
કાંધે : સ્કંધ, દુઅરાત : દ્વારે, દરવાજે, ગરાહક : ગ્રાહક, ઘરાક, અપણે :
સ્વબળે, ઘડીએ : ઘડા ભરીને, નિસારા : પાછો વળતો નથી, સરુંઈ : સાંકડી,
પાતળી, નાલ : નળી.

અનુવાદ :

આ એક જ સાકી, બે ઘરનો કબજો લઈને બેઠી છે.
વલ્કલ સાથે વારુણીનો ઘડો બાંધીને આવી છે!
સહજતા ધારણ કરી સ્થિર થઈ અને વારુણી પીરસે છે.
તેનાથી તમે દ્રઢ સ્કંધવાળા અને અજરામર બની જશો!
તેના ઐંધાણ તો દસમે દ્વારે મળે છે.

ત્યાં ગ્રાહક પોતાના બળે જ આવી શકે.
તે વેચાણનો વારુણી 64 ઘડામાં ભરીને રાખે છે.
ત્યાં પ્રવેશતો ગ્રાહક બહાર નીકળી શકતો નથી.
એકે એક ઘડાની પીરસવા માટેની નળી પાતળી છે.
વિરુપા પોતાના ચિત્તને દટ કરી અને આ વાત કરે છે.

સમજૂતી :

વિરુપ કહે છે એક સાકી એ બે ઘરનો કબજો લઈ લીધો છે- ભૌતિક અને આધ્યાત્મિક! તે વલ્કલ-ધર્મનું પ્રતીક- સાથે વારુણીનો ઘડો -ભૌતિકતાનું પ્રતીક- કેડ પર બાંધીને આવી છે!

આ સાકી સહજ થઈ વારુણી પીરસે છે. તે પી અને તમે દ્રઢ સ્કંધવાળા અને અજરઅમર બની જશો! જ્ઞાનની દેવી બંને આપે, (સ્થૂળ સશક્તતાનો આત્માસ અને અમરત્વ) પણ તેનું પ્રમાણ તો દસમ દ્વારે- બ્રહ્મરંધ્ર પર પહોંચ્યો ત્યારે મળે! તે પહેલાં ન મળે. પણ તે સ્થાન પર આ ગ્રાહકે આપબળે પહોંચવું પડે!

તે સાકીએ 64 ઘડા ભરીને રાખ્યા છે! તે 64 પાંદડીવાળા કમળની વાત છે. ત્યાં પહોંચેલ ગ્રાહક- ખરેખર તો સાધક- પછી ક્યારેય પાછો વળતો નથી! (એટલે કે સિદ્ધત્વને) પામી જાય છે

સહજની સુરાડી ભરેલી જરૂર છે, તેમાં સહજની સુરા પણ ભરપૂર છે, પરંતુ, તે પીરસવા માટેની નળી ખૂબ પાતળી છે! આ બાબત દ્વારા વિરુપ કહેવા માંગે છે કે ત્યાં પહોંચેલા સાધકે-સિદ્ધે પણ ધૈર્ય-સંયમ રાખવો જરૂરી છે! વિરુપ આ વાત દ્રઢતાથી કરે છે.

ચર્ચા ૦૪

[રાગ : અરુ]

સિદ્ધ : ગુંદારિ પાદ

તિઅહા ચાપી જોગીની દે અંકાબેલી;
કમલ કુલિસ ઘાણ્તે કરહુ, બિઆલી!
જોઈણી તાઈ બિનુ ખનહિ ન જીબમિ;
તો મુહ ચુમ્બી કમલરસ પિબમિ!.....ધ્રુવ
ખેપહુ, જોઈણી! લેપા ન જાય :
મણિમૂલે બહિઆ ઓદઆને સમાય!
સાસુ ઘરે ઘાલિ કુંચા તાલ :
ચાંદ સુજા બેણી પંખા ફાલ!
ભણઈ ગુદરી અમહે કુન્દુરે બીરા,
નરા-નારી માજાહે ઉભિલ ચિરા!

શબ્દાર્થ :

તિઅહા : ત્રિકોણાકાર, ચાપી : ચુસ્ત બંધ કરી, જોગીની : યોગિની, અંકાબેલી : આલિંગન કરી, કમલ કુલિસ : કમળ અને વાઝડી (વધુ માટે સમજૂતી જુઓ), બિઆલી : યોગિની, જોઈણી : યોગિની, ખનહિ : ક્ષણમાત્ર, જીબમિ : જીવી શકું, તો : તારી, મુહ : મુખ, ચુમ્બી : ચુંબન, કમલરસ : કમલનો રસ, ખેપહુ : જળ છાંટીયા વિના, લેપા ન જાય : લીંપણ ન થાય, ઓદઆને : ઉકિયાન, સાસુ : શ્વાસ, ઘાલિ : પૂરી દીધી, કુંચા તાલ : તાળા ચાવી, ચાંદ સુજા : ચંદ્ર અને સુરજ, બેણી : બેઉ, પંખા ફાલ : પાંખો ફેલાવવી, કુન્દુરે બીરા : કામક્રિડાનો વીર, નરા-નારી : નર નારી, માજાહે : વચ્ચે, ઉભિલ : ઉભો, ચિરા : સ્થિર.

અનુવાદ :

હે યોગિની! તારી ત્રિકોણાકાર યોનીને ચુસ્ત રીતે ભીડી,
તું મને આલિંગન કર!

કમળ અને વીજને ઉત્તેજિત કરી અને સાંજની પરંપરા નિભાવ. હે યોગિની!

તારા વિના હું એક ક્ષણ પણ જીવી નહીં શકું.

મેં તારા હોઠ ચૂમીને કમળ રસ પીધો છે.

એ યોગિની! જળ છાંટ્યા વિના કોઈ ત્યાં થોડું લીંપણ કરે?

મણિમૂલ પાસેથી પસાર થઈ ને ઉડ્ડિયાન ઓધાનમાં તે પ્રવેશે છે.

સાંસને તાળા મારી ઘરમાં પૂરી દીધી છે.

ચાંદને સૂરજની બે પાંખો ફેલાવ!

ગુંદરી પા' કહે છે, હું કામશાસ્ત્રનો વીર છું.

નેરા અને નેરીની વચ્ચે સ્થિર ઉભો છું.

સમજૂતી :

ચરીયાના પદોમાં કામશાસ્ત્રના પ્રતીકો દ્વારા પણ ગોપિત રીતે ધર્મની વાત કહેવાય છે. હિન્દુ પુરાકલ્પનમાં પણ તેવા જ પ્રતીકો હોય છે. શરાબ, સુંદરીના પ્રતીકો દ્વારા રહસ્યમય રીતે સહજ ધર્મની વાત કરવાની રીત અહીં થઈ છે. (એમ માનવામાં આવે છે કે આજના અરબ દેશ સુધી ફેલાયેલ આ બૌદ્ધ ધર્મના આ પ્રતીકોએ અરબી- ફારસી સાહિત્યમાં શબાબ, શરાબ, સાકીના પ્રતીકો દ્વારા ઈશકે હકિકી પણ આ રીતે ફેલાવી છે) આજના બાઉલનાં રચાયેલા નવા ગીતોમાં પણ આ રીત જોવા મળે છે.

પરંતુ આ સંભોગ ગીત નથી, સંયમ ગીત છે. પ્રારંભે જ જોગણીને 'સહજ યોગી' ત્રિકોણ આકાર યોનીને 'દ્રઢ ભીડી રાખવાની' હિદાયત આપે છે. ફક્ત કમળ અને વીજ'ને ઉત્તેજિત કરી, સાંધ્ય રાગ આલાપવાનું કહે છે.

યોગિનીના હોઠનું ચુંબન તે સાંધ્ય આરાધનાનો આરંભ છે. પ્રાણાયામનું પ્રથમ પગથિયું છે. પ્રાણને સ્થિર કર્યા વિનાની, સહજ સાધના, જળ છાંટ્યા વિના લીંપણ જેવી અતાર્કિક/અસંભવિત છે. તે થોડું ખુલીને કહે છે કે મણિમૂલ (એટલે કે મણિકુંડળ અને મહાસુખચક તે બે મહત્ત્વની તાંત્રિક

1 અહીં આચાર્ય શીલચંદ્ર વિજયજી 'વીજ' ને બદલે 'બીજ' સૂચવે છે, જે સ્ત્રીબીજનો સંદર્ભ હોય શકે.

મુદ્રાઓ છે તેનું સંયુક્ત સ્વરૂપ) પાસેથી પસાર થઈ હું ને ઉડ્ડિયાન (એટલે કે શ્વાસ)ના પ્રદેશમાં પ્રવેશું છું.

મેં સાસને

શ્વાસને પૂરા કાબુમાં લઈ (તાળું મારી,) ઘરમાં

દેહમાં પૂરી દીધા છે. (અહીં નેડાની ભાષા ન જાણનાર કેટલાક

અંગ્રેજી નિષ્ણાતો એ સાસનું mother in low

પત્નીની માતા કરી નાખ્યું છે!)

ચાંદ અને સૂરજની બે પાંખો ફેલાવી છે (એટલે કે ચંદ્રનાડી અને સૂર્યનાડીની) અહીં વાત છે.

ગુંદરી પાદ કહે છે હું કામશાસ્ત્રનો વીર છું. તેનો અર્થ તે થાય કે તેણે કામવાસનાને જીતી લીધી છે, (તો જ વીર ગણાય ને?) હવે હું નેરા (પુરુષ ભાવ) અને નેરી (સ્ત્રીભાવ) બંને વચ્ચે સ્થિર(અભેદ) ઉભો છું.

ચર્ચા પદ ૦૫

[રાગ : ગુંજારી]
સિદ્ધ : ચાટિલ પાદ

ભબાણાઈ ગહણ ગંભીર બેગે બાહી,
દુઈન્ટે ચિખિલ માજહે ના ઠાહી!
ધામારથે ચાટિલ સાંકમ ગઢાઈ,
પારગમિ લોઈ નિભાર તરઈ!ધ્રુવ
ફેહીયા મોહતરું પાતિ જોડીઆ,
આદા દીઠિ ટાંગી નિબાને કોહિઆ!
શંકામત ચાટિલ દાહિણા બામ મા હોહી,
નિઅદી બોહી દૂર મા જાહી!
જાઈ તુમહે લોઈ હે હોઈબા પારગામી,
પુચ્છતું ચાટીલ અનુત્તર સામી!

શબ્દાર્થ :

ભબાણાઈ : જીવનની, ગહણ : ગહન, ગંભીર : ઊંડી, બેગે : વેગથી, બાહી : વહે છે, દુઈન્ટે : બંને છેડે, ચિખિલ : કાદવ, માજહે : વચ્ચે, ના ઠાહી : અતાગ, ધામારથે : ધર્મ અર્થે, ચાટિલ : આ ચર્ચાનો સિદ્ધ, સાંકમ : સેતુ, ગઢાઈ : ઘડ્યો-રચ્યો છે, પારગમિ : સામેકાંઠે, ફેહીયા : ફાડીને, તોડીને, મોહતરું : મોહનું વૃક્ષ, પાતિ : પાટિયા, જોડીઆ : જોડીને, આદા : અદ્વેત, દીઠિ : દઢ, ટાંગી : ઓજાર, નિબાને : નિર્વાણ, શંકામત : શંકાશીલ, દાહિણા-બામ : ડાબે જમણે, નિઅદી : નજીક, પુચ્છતું : પુછ, અનુત્તર : ઉત્તર ન આપે તેવો, સામી : સ્વામી.

અનુવાદ :

ભવની નદી ઊંડી અને ગહન પ્રવાહમાં વહે છે.
તેના બંને છેડે ચીકણો કાદવ છે અને વચ્ચે અતાગ જલ છે.

ચાટીલે તે નદીના સામે પાર જવા ધર્મ નામે સેતુ બાંધેલો છે.
 સામે પાર જવા ઈચ્છુક યાત્રીઓ તેના પરથી સરળતાથી નીકળી
 શકે છે.
 મોહતરુનાં ફાડિયા કરી, તેના પાટિયા જોડીને આ સેતુ બનાવેલો છે.
 અદ્વૈતના દ્રઢ ઓજારથી, નિર્વાણનો માંચડો જોડ્યો છે.
 શંકારહિત થઈ, ડાબે જમણે જોયા વિના, સેતુને પાર કરો.
 સાક્ષાત્કાર નજીક છે, જરા પણ દૂર નથી.
 જે યાત્રી આ નદી વળોટવા ઈચ્છે છે,
 તેઓ ચાટિલ જેવા અનુત્તર સ્વામીને પૂછે.

સમજૂતી :

નેરા જે ચરિયા ગાય છે. તેમાં અનેક કલ્પનનો પ્રયોગ થયેલ હોય છે.
 જીવનની નદીને ઊંડી અને ગહન કહી છે. બંને છેડાને લપસી પડાય તેવા,
 ખૂંપી જવાય તેવા, ચીકણા કઢ્યા છે. જનમ અને મરણ એવો ઉલ્લેખ કર્યા વિના
 તેની લાક્ષણિકતાઓ બંને કાંઠા દ્વારા બતાવી દીધી છે. મધ્ય પ્રવાહના તાણ
 દ્વારા જીવનના વેગ અને માનવને પોતાના મોહ અને વેગમાં તાણી જવાની
 વૃત્તિની વાત કરી છે. (આ પ્રતીક, મધ્યનદીની તાણ/ખેંચાણ વગેરે મહાપ્રભુજી
 વલ્લભાચાર્યના પુરુષોત્તમ સહસ્રમાં પણ ‘ઉત્તિ લીલા’ તરીકે પ્રયોજાયા છે)

સિદ્ધ કે નેડા યા બાઉલ ફક્ત પ્રશ્ન ઉઠાવનાર નહીં, ફક્ત સમસ્યા વર્ણવનાર
 જ નહીં, તેના જવાબદારતા પણ છે.

અહીં ચાટીલે કહે છે આ જીવન નદીની સામે પાર જો કોઈને જવું હોય
 તો તેના માટે ચાટીલે એક સેતુ રચ્યો છે, તેનું ધર્મ છે.

પછી તે સેતુના નિર્માણમાં ઉપયોગમાં લીધેલ માલ-સામાન અને રચનાની
 વાત કરે છે. તે કહે છે, મોહ ના તરુના પાટીયા પાડી, અદ્વૈત ભાવના દ્રઢ
 ઓજારોથી જોડી, નિર્વાણ નામે સેતુ-માંચડો રચ્યો છે.

તે સાધકને હૈયાધારણા અને હિદાયત બંને આપે છે. ડાબે જમણે જોઈ,
 વિચલિત ન થવું. નજીકમાં જ રહેલા સાક્ષાત્કાર માટે તૈયાર રહેવું.

ચર્યાના અંતિમ ખંડમાં વળી એક બાઉલી વિસંગતતા દેખાય છે. તે કહે

છે જેને આ નદી પસાર કરવી છે, તે ચાટીલ જેવા સ્વામીને પૂછી શકે છે. આ કથન તો બરાબર છે. પણ ચાટીલ કેવો સ્વામી છે? ‘અનુત્તર સ્વામી’ છે! તેમણે પોતાને અનુત્તર કહ્યા છે! તેનું રહસ્ય તે છે કે ગુરુ પ્રશ્નોનો જવાબ નથી આપતા, હંમેશાં અનુત્તર રહી ઇંગિત દ્વારા ફક્ત રાહ દેખાડે છે, માર્ગદર્શન કરે છે, ઉત્તર તો સાધકે સ્વપ્રયત્નથી શોધવાનો છે. સાચો ગુરુ હંમેશા અનુત્તર રહે.

બીજો અગત્યનો મુદ્દો તે છે કે ધર્મ તે માત્ર સેતુ છે, સેતુનો ઉપયોગ ક્યાંક પહોંચવા માટે કરાય. ધર્માચાર્યો તે સેતુને અવરોધી, તેનાં પર મંદિર- મસ્જિદ- ચર્ચ ખડકી દે છે. રાહને રૂંધે છે! સાધકને સામે પાર જવા જ નથી દેતા! પોતાના સ્વાર્થી હેતુ માટે, સાધકને સેતુ પર જ ગૂંચવી રાખે છે!

ચર્ચા ૦૬

[રાગ : પટમંજરી]

સિદ્ધ : ભુસુકું પાદ

કહૈરિ ઘીની મેલિ અચ્છહુ કીસ,
બેઠિલ ડાક પડા ચૌદીસ...!
અપણા માંસે હિરણા બૈરી,
ખનહ ન છાડા ભુસુકું અહેરી!ધ્રુવ
તિણ ન છુપાઈ હરિણા પિબાઈ ન પાણી,
હરિણા હરિણીરા નીલા ન જાણી!
હરિણી બોલા હરિણા! સુણ, હરિઆ તો,
એ બન છાડી હોહુ ભન્તો!
તરંગતે હરિણારા ખુર ના દિસઈ,
ભુસુકું ભણઈ મૂઢા હિઅહી ન પૈસઈ!

શબ્દાર્થ :

કહૈરિ : કોના? ઘીની : ઘૃણા, અચ્છહુ : સ્વીકાર, બેઠિલ : પડ્યો છે, ડાક : સાદ, કોલાહલ, ચૌદીસ : ચારેબાજુ, બૈરી : વેરી, ખનહ : ક્ષણ એક, ભુસુકું : આ ચર્ચાનો સિદ્ધ, અહેરી : શિકારી, તિણ : તૃણ, છુપાઈ : સ્પર્શ કરી શકે, નીલા : લીલા, બન : વન, છાડી : છોડી, ભન્તો : ભમતો, તરંગતે : તીર ગતિથી, ખુરના દિસઈ : ખરી પણ ન દેખાય તેમ, મૂઢા : મૂઢ, હિઅહી : હૈયામાં, ન પૈસઈ : ન પ્રવેશે.

અનુવાદ :

હે હરણા! તું કોની ઘૃણાથી અને કોના સ્વીકારથી જીવે છે?
ચોતરફનો કોલાહલ વધી જ રહ્યો છે.
હરણ પોતાના માંસના લીધે જ પોતાનું ખુદનું વેરી બન્યું છે.

એક ક્ષણ માટે પણ ભુસુકુ નામે શિકારી તેને રેઢું મૂકતો નથી.
હરણ તૃણને સ્પર્શ પણ કરી શકતો નથી, પાણી પણ પી શકતો
નથી.

હરણ હરણીની લીલા પણ જાણી શકતો નથી.

હરણીએ હરણને કહ્યું, 'હે હરણ! સાંભળ,

આ જંગલને છોડીને ભમતો બની જા!

હરણ તેવી તીરગતિએ ભાગ્યો કે તેની પગની ખરી પણ ન દેખાઈ!

ભુસુકો કહે છે (આ પાઠ) મૂઢમતિવાળાના હૃદયમાં નહીં પ્રવેશે!

સમજૂતી :

ભુસુકુ હરણને મિષે સ્વને પૂછે છે, 'તું કોને ઘૃણા અને કોને પ્રેમ કરે છે?' આ પ્રશ્નમાં ઘૃણા અને પ્રેમનું આભાસીપણું તે દર્શાવે છે. પ્રેમ તે પ્રેમ નથી અને ઘૃણા તે ઘૃણા નથી. ચારે તરફના (ભાષા નહીં પણ ભાવના) કોલાહલમાં સાચું શું છે તે ક્યાં સમજાય છે? હે હરણ! તું તેમ માને છે કે શિકારી તારો શત્રુ છે પણ ખરેખર તું તારા મીઠા માંસને લીધે જ તારું ખુદનું વેરી બન્યું છે. (કાળ નો) શિકારી સતત તારી પાછળ ફરે છે એક પળ પણ તને રેઢો મૂકતો નથી.

(તે શિકારીના ભયથી) હરણ ઘાસને સ્પર્શ કરી શકતો નથી. પાણી પણ પી શકતો નથી.

હરણરૂપી (વ્યક્તિ) હરણી (રૂપી સહપાંથી અંતરઆત્મા)ની લીલાને સમજી શકતો નથી. હરણી (રૂપ અંતરાત્મા) એ હરણને માર્ગદર્શન આપતા કહ્યું કે હે હરણ, સાંભળ, આ (મોહ-માયા રૂપ સંસાર) જંગલને છોડીને બીજે ભાગ!

(આ જ્ઞાન મળતા) હરણ તીરગતિથી, તેની ખરી પણ ન દેખાય તે રીતે ભાગ્યું!

ભુસુકુ કહે છે : મૂઢ માણસો આ વાત નહીં સમજે. (અહીં મુક્તિ, નિર્વાણ, નિવૃત્તિનો માર્ગ ચીંધ્યો છે. તીરગતિએ મહાભિનિષ્ક્રમણ દ્વારા. તે કહે છે કે એવી રીતે ભાગવું કે પદચિન્હ-ખરી પણ ન દેખાય.)

પરંપરાગત ધર્મમાર્ગમાં તો જનાર સાધકો પોતાના માર્ગના કેડા કંડારીને

જાય છે. તે કેડા જ પરંપરા કે ધર્મ બની જાય છે, ભુસુકુ કહે છે કે તેમ ન કરવું, સાધકે પદચિહ્ન ન દેખાય તે રીતે હરણની જેમ ભાગવું. દરેક સાધકને તેનો 'અપ્પમગ'², (આગવો રસ્તો) શોધવા દેવો. આમ, ફક્ત નિર્વાણ જ પ્રાપ્ત કરવું તેમ નહિ, માર્ગ ભુંસતા ભુંસતા જવું. તે વિશેષ વાત છે.

2 અહીં આચાર્ય શીલચંદ્ર વિજયજી સૂચવે છે કે 'અપ્પમગ' એટલે આત્મમાર્ગ પોતાનો માર્ગ.

ચર્ચા પદ ૦૭

[રાગ : પટમંજરી]

સિદ્ધ : કાલા પાદ

આલિઈ કાલિઈ બાટ રૂંધેલા,
તા દેખી કાલા બિમન ભઈલા!
કાલા કહિર જઈ કરિબ નિબાસ?
જો મન ગોઅર સો ઉઆસ...!ધ્રુવ
તે તિનિ, તે તિનિ, તિનિ હો ભિન્ના,
ભાણઈ કાલ ભવ પરિચ્છિન્ના!
જે જે આઈલા તે તે ગેલા,
અબના- ગબને કાલા બિમન ભઈલા!
હેરિ સે કાહનિ નિઆઢી જનુઉરા બત્તાઈ,
ભાણઈ કાલ ઈહ હિઆહિ ન પૈસાઈ!

શબ્દાર્થ :

આલિઈ કાલિઈ : જુઓ સમજૂતી, બાટ : વાટ, રૂંધેલા : રોકેલો, બિમન : શોકમગ્ન, કાલા : આ ચર્ચાનો સિદ્ધ, ગોઅર : સ્વીકારવા યોગ્ય, ઉઆસ : અપ્રસ્તુત, તિનિ : ત્રણ, ભિન્ના : અલગ અલગ, આઈલા : આવેલ, ગેલા : જશે, અબના- ગબના : આવાગમન, નિઆઢી : નજીક, જનુઉરા : જનપુર, હિઆહિ : હૈયે, પૈસાઈ : પેસે.

અનુવાદ :

આલિ અને કાલિ એ રસ્તાને ઢાંકી રાખ્યો છે.
તે જોઈ જોઈને કાલા શોકમગ્ન થઈ ગયો છે.
હે કાલા! તું ક્યાં જઈને નિવાસ કરીશ?
જે મનને સ્વીકારવા જેવું લાગે છે તેને તું અપ્રસ્તુત જાણ!
તે ત્રણ છે, તે ત્રણ છે, પણ ત્રણેય ભિન્ન છે!

કાલા કહે છે આ જગત આખું પરિચ્છિન્ન થયેલું છે.

જે આવ્યા તે સૌ ગયા છે.

આવન જાવનની આ ક્રિયા જોઈ આ કાલા શોકમગ્ન થઈ ગયો છે!

કાલા ધારતો હતો કે જીનપુર (જીતની નગરી) નજીકમાં છે.

હવે કાલો કહે છે તે મારા હૃદયમાં ઉતરતું નથી.

સમજૂતી :

આલિ અને કાલિ એ માર્ગને રૂંધી નાખ્યા છે. તે જોઈને કાલાનું મન મરી ગયું છે.

અ થી અ: સુધીના સ્વર અને ક થી જ સુધીના વ્યંજનો શીખેલા પોથીપંડિત, તે આલિ-કાલિના જ્ઞાતાઓ, તેમણે સહજતાનો માર્ગ રૂંધી રાખ્યો છે. કાલા વિચાર કરે છે કે હવે ક્યાં જઈ નિવાસ કરવો? મન જેને સ્વીકારવા યોગ્ય માને છે તે સહજ માર્ગ તો અપ્રસ્તુત થઈ ગયો. આ ત્રણ ભાવ રજ-તમ-સત્ત્વ તો સહજ માટે એક જ છે, પરંતુ, આ સ્થિતિમાં ત્રણેય ભિન્ન કહેતા પૃથક પૃથક છે. તે રીતે સહજના અભાવમાં આખું જગત પરિચ્છિન્ન થયેલું ભાસે છે.³ કાલા એક વાત જાણે છે કે જે કંઈ આવ્યું છે તે વધુ ચાલ્યું જશે. આ રૂંધાયેલ માર્ગ પણ ફરી ખૂલશે (છતાં પણ અસહજ થયેલ) કાલા શોકમગ્ન થઈ જાય છે. (જો સહજ તત્ત્વો મળી જાય તો તો) કાલા ધારતો હતો કે જીનપુર (અથવા જીતની નગરી) નજીક છે. પરંતુ આ સ્થિતિમાં આવેલો કાલા કહે છે મારા હૃદયમાં કશું પેસતું નથી, સમજાતું નથી.

કેટલાક બાઉલો કહે છે આલિ અને કાલિ તે સ્વર વ્યંજન નહીં, પણ શ્વાસ અને ઉચ્છ્વાસની વાત છે. તેને કાબુમાં ન રાખી શકનાર સાધક સહજતા પ્રાપ્ત કરી શકતો નથી. આ ચર્યા યોગ ક્રિયામાં પ્રાણાયામની મહત્તા દર્શાવે છે. તે અંગે ટાંચણ પોથીનું પુનઃ અવલોકન, પરિશીલન કરતાં જણાયું કે જે સહજ ભાવમાં નથી રહી શકતો તે વ્યક્તિ રજોગુણ, તમોગુણ અને સત્ત્વગુણ તેવા ત્રણ વિભાગમાં વિભાજિત થઈ જાય છે. તે જ ભાવગુણથી ઓળખાય છે. સામાન્ય રીતે સમાજ રજોગુણ અને તમો ગુણને નીચા સ્તરના અને

3 આચાર્યશ્રી એ ટિપ્પણી કરી 'સહજ માર્ગમાં સત્ત્વ, રજ અને તમ આ શબ્દો છે. પણ તેના દ્વારા શું કહે છે તે સ્પષ્ટ થતું નથી. તે સ્પષ્ટ કરવું.'

સત્વગુણને ઉચ્ચ સ્તરના ગણી ત્રણેયને વિભાગે છે. પરંતુ સિદ્ધ તો કહે છે 'તે તિનિ, તે તિનિ, તિનિ હો ભિન્ના!' આ ત્રણ ભાવમાં વિહરતા જગતને, સિદ્ધ ખરેખરા સાધનાના જગતથી ભિન્ન માને છે. તે ત્રણે ગુણને છોડી, ગુણાતીત તેવા સહજ બનવાની સૂચના આપે છે. તે કહે છે કે સહજતામાં ગુણાતીત તત્ત્વ રહેલું છે. જ્યારે કોઈ પદાર્થના ગુણને આપણે ગુણ માનીએ, ત્યારે વિપરીત સ્વભાવ ધરાવનાર વ્યક્તિ તે ગુણને અવગુણ માને! આ જ રીતે દ્વૈતનુ સર્જન થાય છે. જ્યારે સહજતામાં આવું ગુણ આકલન થતું નથી કે હોતું નથી. સહજતામાં જે તે પદાર્થ અને વ્યક્તિને સહજ રીતે સ્વીકારવાની હિમાયત છે. યથાતથ સ્વરૂપે સ્વીકારભાવ છે. તે મનને ગમા અને અણગમાને બધા જ દ્વંદ્વને અતિક્રમીને ઉપલી હરોળમાં બિરાજતી સ્થિતિ છે.